

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM

Hadtudományi Doktori Iskola

TÉZISFÜZET

Markovics Milán Mór:

**A vallások, a vallási közösségek hatása
a fegyveres konfliktusokra, a biztonságra és a hadseregekre**

című doktori (PhD) értekezéshez

Témavezető: Dr. habil. Fischl Vilmos

Budapest, 2023.

TARTALOMJEGYZÉK

Tartalomjegyzék	2
A témaválasztás aktualitása és indoklása.....	3
Kutatási célkitűzések	9
Hipotézisek	9
Kutatási módszerek	10
Az elvégzett vizsgálat tömör leírása fejezetenként.....	11
Összegzett következtetések	13
Új tudományos eredmények	14
A kutatási és tudományos eredmények gyakorlati felhasználhatósága, ajánlások	15
A szerző a témában eddig megjelent publikációi.....	15
A doktori értekezés benyújtójának szakmai-tudományos életrajza	18

A TÉMAVÁLASZTÁS AKTUALITÁSA ÉS INDOKLÁSA

A vallás számos tudományos kutatásnak részét képezi. A történelemtudományok mellett a hadtörténeti munkák sem tekinthetnek el az emberiség korai, majd középkori vallási meghatározottságától. A vallási vezetők, illetve isteni tekintélyű uralkodók, a vallás által befolyásolt politika és így a háborúk (például keresztesháborúk) pedig a vallást és a vallásosságot, illetve ezek hatását a konfliktusokra, biztonságra és a haderőre különösen hangsúlyos területté emelték a kezdetektől.

Később, részben a politikai átalakulások miatt, vagyis a vallással másfajta, kevésbé összefonódó kapcsolatot ápoló, állam és vallás szétválasztásában működő nemzetállamok világában és a közöttük kialakuló konfliktusokban csökkenni kezdett a vallás és a vallásosság hangsúlyos szerepe. Ez a hatás aztán néhány évszázadon keresztül, napjainkig ható módon (igaz, különböző mértékben) a tudományos kutatások területén is változást hozott. Ekkor már elégségesnek tűnt például a kultúra vagy az etnikum címszó alatt tárgyalni a vallást és vallásosságot; úgy tűnt, hogy a vallás nélkül is teljeskörű elemzést, leírást lehetett nyújtani egy adott konfliktusról, fegyveres erőről vagy biztonságot érintő területről adott tanulmányban, elemzésben.

Ezt a megváltozott hozzáállást, jelenséget a szakirodalom általában (a később említett szekularizmus mellett) a posztvesztfáliai jelzővel illeti, utalva egy korszakváltásra és annak hatásaira. A harmincéves háborút lezáró vesztfáliai béke (1648) utáni időszakban ugyanis az egyház és állam viszonyának nagymértékű átrendeződése valósult meg. A „nyugati” szakirodalom ezen megállapítása első ránézésre figyelmen kívül hagyja, hogy mindettől függetlenül fejlődött tovább például az Oszmán Birodalom vagy éppen a kínai Csing (Qing)-dinasztia, és így az államhoz és a valláshoz való viszonyulásuk is. A különbségek kutatása fontos, azonban globálissá vált a posztvesztfáliai jelleg.

Így, ha a vallási elemmel, az értekezésem témája kapcsán annak hatásával átfogóan, globálisan és a valósággal összhangban modellt, tézist szeretnénk alkotni, nem hagyhatjuk figyelmen kívül annak vizsgálatát, hogy a vesztfáliai békéhez köthetően az állam és a vallás viszonya milyen minőségben alakult át.

A vallás fogalma is tisztázást igényel, hiszen a teológia területén használt definíciók a teológia sajátosságának megfelelően egy adott valláshoz kötődnek. A vallástudományok definíciói hasznosak, de jellemzően távolságtartóak, nagyon általánosítók. A jogi definíciók szükségszerűen politikai céllal és társadalmi igények mentén íródnak, így látni lehet, hogy a

vallás mai általánosan bevett (ám többféle megfogalmazású) használata utólagos interpretáció. Bár egyik oldalról erre szükség lehet, hogy vizsgálni lehessen a vallással összefüggő jelenségeket adott (például jogi) területen, azonban másik oldalról ennek az interpretációnak objektív megkonstruálása kizárja a szubjektív vallásosságot, amely nélkül számos esetben nem lehetséges elemezni egy biztonsági eseményt, legyen az egy terrorcselekmény vagy éppen egy csoport identitása.

Az új típusú biztonsági kihívások mint a nemzetközi terrorizmus, a migráció, az instabil politikai helyzetben lévő államok, a tömegpusztító fegyverek elterjedése, az újfajta (aszimmetrikus, hibrid, negyedik generációs stb. jelzőkkel illetett) háborúk, a globális környezeti problémák megjelenése és felerősödése a biztonság fogalmának bővülését eredményezték. Ezzel összefüggésben a honvédelem új típusú kihívásokkal szembesül, amelyek eredményes és hatékony kezelése érdekében szükségessé vált az eddig alkalmazott honvédelmi képességek fejlesztése. Ezek a képességek nemcsak technikai jellegűek, hanem például közigazgatásiak, eljárásbeliek és többek között tudományosak is, beleértve a bölcsészet- vagy társadalomtudományokat is.

A cél egy olyan interdiszciplináris rendszer megalkotása, amely hatékony és alkalmazható eredményeket tud felmutatni az új típusú kihívások hatékony kezelése érdekében. Ilyen például a kibervédelem vagy a vallás és biztonság, amelyek új szemléletet és interdiszciplináris megközelítést kívánnak a hadtudománytól. A 21. századi megváltozott biztonsági környezetben a vallás szerepe újra felértékelődött, és ez tükröződik a tudományos vizsgálatokban is. Akár a szociológiát, akár a nemzetközi, biztonságpolitikai vagy hadtudományi tanulmányokat nézzük, a vallás legalább részleges vizsgálata számos publikációban megtalálható, és az utóbbi két évtizedben hangsúlyosabb is lett, aminek az oka a vallással összefüggő konfliktusok számának növekedése.¹ Ennek (egyik meghatározó) kiindulópontja a 2001. szeptember 11-ei terrortámadások voltak. Az esemény mögött lévő vallási indíttatás átformálta a kutatások tartalmát is. Ez az eseménysorozat, és annak vallási háttere így hatással volt többek között a biztonsági tanulmányokra, de az intézményes katonai szervezetekre és általában a politikára is.

Az érdeklődés és a kutatás fókusza nagyobb mértékben került a vallási jegyeket hordozó konfliktusokra. Ezekről korábban is készültek tanulmányok, viszont számos esetben a vallási tényezőt nem kellő mértékben, vagy nem megfelelő módon vették figyelembe. Amennyiben az

---

¹ PEARCE, Susanna (2005): *Religious Rage: A Quantitative Analysis of the Intensity of Religious Conflicts*. in *Terrorism and Political Violence*, 17/3., 333–352.; SVENSSON, Isak – NILSSON, Desirée (2018): *Disputes over the Divine: Introducing the Religion and Armed Conflict (RELAC) Data, 1975 to 2015*. in *Journal of Conflict Resolution*, 62/5., 1127-1148.

elemzés részévé vált a vallás, azt jellemzően más aspektus, például a kultúra részeként kezelték, ami elnagyolt következtetésekre adott csak lehetőséget, mintegy ezzel is igazolva a vallási tényező (külön) figyelembevételének nélkülözhetőségét.

A 2001-es események, majd kibontakozó konfliktusok, különösen az Iszlám Állam² létrejötte és a szíriai polgárháború, illetve a tömeges migráció a vallás vizsgálatát egyoldalúan az iszlám és annak szélsőséges megnyilvánulásai felé irányította. Ezenkívül is számos esemény az iszlám vagy általában a vallás felé való elmozdulást indukált. Ilyen például az Iszlám Testvériség aktivitása, az 1979-es iráni forradalom, az afganisztáni háború, illetve 2002-ben Törökország szekuláris politikai irányítása utáni iszlám irányultságú párt és Recep Tayyip Erdoğan győzelme, vagy ilyen a posztszovjet Oroszország szoros együttműködése az orosz ortodoxiával, valamint India esetében a hinduizmus által átjárt politika, illetve más kisebb országok, például Srí Lanka esetében a buddhizmus politikailag is meghatározó jellege.

Bár a felsorolásból is látszik, hogy az iszlám valóban hangsúlyosan mutatja a vallás és a politika összefonódásának új és erőteljes feltörését, a többi vallás is jelentős tényezőként jelenik meg a 20. században, ami a 21. századra mintha erősödni is látszana. Ilyen jelenségnek tekinthető például, hogy négy évtized után 1990-ben a szekuláris indiai vezetést egy hindunacionalista váltotta fel. A katolikus tanítás és megújulás nagy hatással volt Lengyelország, Brazília vagy a Fülöp-szigetek politikai átalakulására. Srí Lankán a buddhizmus fonódott össze erőteljesen a politikával, ami számos muszlim-buddhista konfliktus alapja lett, míg a buddhizmus hatása Tajvan és Dél-Korea esetében a társadalmi béke sajátos kiindulópontja volt. Az ellentétek – mint például a mianmari vagy a fülöp-szigeteki muszlimokkal szembeni fellépés is – valláspolitikai dominanciát mutatnak.

Mi a válasz arra, hogy a vallás miért válik erőszakossá vagy a béke alapjává, illetve eszközévé? A vallások alapjait jelentő rítusok, doktrínák, vagy a vallásokkal kapcsolatba kerülő nemzeti és etnikai identitás, gazdaság, politika, illetve olyan jelenségek, mint a gyarmatosítás, a vallások versengése, ökológiai tényezők? Ahogyan látjuk majd az értekezésben, a kérdés

---

² Miután fegyveres tevékenysége nyomán területén megszűnt a meglévő államok alapvető funkciói és az Iszlám Állam működtette a közigazgatást, az igazságszolgáltatást és egészségügyi, oktatási közszolgáltatásokat, ezért a különböző elnevezések (ISIS [Islamic State of Iraq and Syria – Iraki és Szíriai Iszlám Állam], ISIL [Islamic State of Iraq and Levant – Iraki és Levantei Iszlám Állam] valamint a Da'esh vagy Da'ish [ad-Da'ulah al-Iszlámijja fi al-Iráq va-as-Sam]) helyett Iszlám Államként utalok rá. Bár az Iszlám Állam sosem vált legitim állammá, az elnevezés arra jelzi, hogy a kalifátus révén ilyen jellegű céljaik voltak, ami ezen értekezés szempontjából is lényeges szempont. Az elnevezés ilyen megközelítésű használatához lásd továbbá: ARANY Anett – N. RÓZSA Erzsébet – SZALAI Máté (2015): *Az Iszlám Állam Kalifátusa. Az átalakuló Közel-Kelet*. Budapest: Osiris. 137.; N. RÓZSA Erzsébet (2019): *Az államiság modelljei a Közel-Keleten. A vahhábita királyságtól az iszlám köztársasáig*. Budapest: Dialóg Campus.

megválaszolására megannyi kutató vállalkozott és hatalmas szellemi anyag született vele kapcsolatban. Bizonyos mintázatok, koncepciók és stabilnak tűnő elméleti irányok, amelyek segítenek a választ megtalálni.

Párhuzamosan az előzőekkel azonban a tudományos kutatásokban megjelenik egy folyamat, amely a vallást (igaz ambivalens módon) fókuszba helyezi. Ez a folyamat a szekularizmus, a modernitás, illetve az ennek folytatásaként létrejövő posztmodern, mely utóbbi nem a vallásnélküli szempontot szilárdította meg, de nem is a korábbi helyzetét, megközelítését hozza vissza a vallásnak, hanem egészen új, korábban nem vagy nem egészében ismert formáját. Ilyenek például Bonyár Magdolna és Sonkoly Gábor által néhány pontban megfogalmazottak:

1. A világvallások elítélése azok történelmi és jelenkori szerepe miatt.
2. A vallás ideológiaként való megjelenése.
3. Az újvallásosság, amely a fogyasztói piachoz igazodva, annak egy termékévé lesz.
4. A természettudomány technicizálódása és a vallás transzcendenciájának leválása által létrehozott sajátos integráció, amely áltudományokat hozott létre és a vallásokat ősi, misztikus a természettudományok eredményeit más megközelítéssel meglátottakként látó jelenséggé alakult.³

Mindemellett, (de ezekből következően) a vallás szerepe a haderőben is átértékelődött. Az egyes katonák vallási kötődése immáron nem marginális kulturális elem, hanem a vallásszabadság biztosítása mellett nemzetbiztonsági kérdésként is felmerül. Az emberi jogok fejlődése és az új helyzet a történelem során egyedülálló kihívás elé állítja azokat, akik a vallásgyakorlás szabadságának és a biztonság igényének is meg szeretnének felelni.

A 2001-es merényleteken túl a modern társadalmakban már megszilárdult humanitárius szervezetek, vallási fenntartású iskolák, kórházak, és általában a szervezett segítségnyújtás nem tekinthet el a vallási tényezőktől. Ez különösen a konfliktuszónákban mutatkozik meg, ahol a (pl. humanitárius, katonai) beavatkozás a konfliktus egészére hatással van, és ott a vallási és vallásosság tényezői döntő módon tudják befolyásolni a beavatkozás kimenetelét és eredményességét.

A nemzeti- és nemzetbiztonságra és a biztonság egyéb területeire ható tényezők közül nemcsak a haderők és a fegyveres konfliktusok, hanem az ezekkel általában szorosan összefüggő, de tőlük függetlenül zajló események is hangsúlyos szerepet játszanak. Számos

---

³ Ehhez lásd: BANYÁR Magdolna – SONKOLY Gábor (2011): *Vallásháborúk és vallásbékék problémafelvetés*. In BANYÁR Magdolna (szerk.): *Vallás: Háború vagy béke?* Budapest: Magyar Vallástudományi Társaság – L'Harmattan. 7-12.

esetben ezek nem is vallási jellegűek, hanem vallási jelenségekre való reakciók. Erre példa az iszlamizmus által kiváltott politikai (jobboldali) extrémizmus erősödése. A kiváltó események a migráció, ideológiai alapú merényletek, amelyek legalább részben a szélsőséges vallási, vagy vallásellenes ideológiákra reagálnak (lásd Charlie Hebdo elleni merénylet vagy Anders Breivik merénylete Norvégiában). Ide tartozik továbbá a politika és a vallás kapcsolata is, amelynek hatására például a Putyin elnök által vezetett Oroszországban hangsúlyosabbá vált a keresztény Orosz Ortodox Egyház helyzete, vagy korábban ilyen volt az iráni forradalom, az indiai hindutva ideológia, de még a lengyel „szolidaritás” is.

A célom, hogy a vallási elem jelentőségére rámutassak, ennek a nemzetbiztonsági és biztonságpolitikai elemzések eredményességéhez hozzájáruljak. Ehhez először multidiszciplináris megközelítésben bemutatom a vallás szerepének jelentőségét a hadtudomány (és általa más például nemzetközi tanulmányok, biztonságpolitika stb.) számára (1.1. alfejezet), ehhez pedig a vallás fogalmát ezen diszciplínák számára is használható fogalomként és értelmezési keretükbe ágyazható módon leírom, megfelelő fogalmi disztinkciókra teszek javaslatot. A hadtudomány és biztonságpolitika rendszerének sajátosságait és igényeit figyelembe véve közelítem meg és mutatok be olyan elméleteket, tipológiákat és megkülönböztetéseket, amelyeket majd az említett diszciplínák használni tudnak elemzéseik során, a vallási elem figyelembevételével a jövőben. Eközben nem hagyom figyelmen kívül ezek gyengeségeit, a velük szemben felmerült kritikákat sem. (1.2-1.6. alfejezetek) A vallás és vallásosság társadalmi és politikai jelenségeknek is tekinthetők, amelyek vizsgálata nélkül azokat absztrakt, akár elhanyagolható jelenségként értelmezhetnénk. Igazolom és bizonyítom ezért, hogy a vallási elem vizsgálata egy szervesen változó és jelentős elem, amelyet a szakirodalom által feltárható módon koronként, kultúraként, a vallástudomány által igazolt és bemutatott szempontok alapján és biztonságpolitikai elemzés céljainak megfelelő módon kell értelmezni. (3.1. alfejezet) Az előzőek alapján a biztonságpolitikai (valamint hadtudományi, nemzetbiztonsági) elemzések számára bizonyítom a vallási elem jelentőségét, annak vizsgálati módjaira, rendszerezésére és felmerülő tévedésekre mutatok rá, valamint igazolom, hogy az ilyen vizsgálatok pontosabb elemzéseket és előrejelzéseket képesek adni például egy fegyveres konfliktus esetén.

A vallás az előzőekben ismertetett irányú vizsgálata a nemzetközi tudományos dimenziókban még nem szilárd, de rendkívül gazdag. Magyar nyelven is találni ilyen tartalmú írásokat, azonban a Nemzeti Közszolgálati Egyetem *vallás és biztonság*ként megnevezett kutatási vonal mentén zajló kutatások lettek alapjai az olyan intézményeknek, mint a Vallás és

Biztonság Kutatóműhely, a radikalizmus és vallási szélsőségeség szakirányú továbbképzési szak, illetve az említett egyetem keretein belül működő Eötvös József Kutatóközpont Vallás és Társadalom Kutatóintézete. Ezek azok, amelyek bázisai és mindmáig az egyetlen intézményesen is ezt a területet felkaroló és oktató-kutatócentrumai Magyarországon.

A nemzetközi kutatások eredményeit felhasználó, fent említett intézményekben kutatók számos publikációt, beleértve monográfiákat, szakkikkeket, konferenciát tartottak már a témában. Jellemzően alap kutatásoknak nevezhető, illetve a terület alapjait vizsgáló elméleti vizsgálódások jellemzően nem jelentek meg magyar nyelven, vagy csupán egy-egy monográfia, gyűjteményes mű részeként, illetve a konferenciákon és a szakképzésen elhangzó előadások formájában.⁴ Ezen értekezés célja ezen kutatási terület alapjaihoz hozzájárulni, a fogalmak tisztázása, a részterületek feltárása, lehetséges kutatási irányok és vitás kérdések megoldási lehetőségeire mutatni.⁵

Kutatásom háttérében korábbi tanulmányaim állnak, így a katolikus teológián és kánonjogon túl – amelyek által a vallással kapcsolatos szisztematikus tudásra tettem szert – a klinikai lelkigondozói posztgraduális szakon a katonák lelkigondozásával foglalkoztam, ebből írtam szakdolgozatomat is. A Nemzeti Közszerződési Egyetem Eötvös József Kutatóközpont Vallás és Társadalom Kutatóintézetének tudományos segédmunkatársaként a magyarországi vallás és biztonság-kutatás bázisának számító intézmény által is számos forráshoz juthattam. A Honvédelmi Minisztérium Tábort Lelkészi Szolgálat keretén belül 14 éven át katonai környezetben – ez idő alatt négy alkalommal külszolgálaton is – nyertem betekintést a hazai és nemzetközi katonai környezetbe, valamint a különböző kultúrák vallási manifesztációiba, beleértve a fegyveres konfliktusokat, valamint a migrációt és a pandémiás krízist is. Számos alkalommal hazai és külföldi konferenciákon, tanulmányutakon vettem részt, amelyeken saját kutatásommal kapcsolatban tudtam egyeztetni az ott résztvevőkkel. Találkozhattam vallási és katonai vezetőkkel, diplomatákkal, helyi, regionális politikusokkal, biztonságpolitikai és nemzetbiztonsági szakterületek képviselőivel és kutatókkal, akikkel való beszélgetéseimről fényképes és saját írásos feljegyzéseim nagyban segítettek, hogy az ebben az értekezésben

---

⁴ Számos ilyen található, például: UJHÁZI Lóránd (szerk.): *Budapest-jelentés a keresztényüldözésről*. Vác: Mondat Kft. (2017-2021 között kiadott kötetek), vagy ilyen a RESPERGER István – UJHÁZI Lóránd szerk. (2019): *A vallási elemek jelentősége napjaink fegyveres konfliktusaiban és biztonsági kihívásaiban*. Budapest: Dialóg Campus – Wolters Kluwer, valamint a radikalizmus és vallási szélsőségeség szakirányú továbbképzési szak tanyagai.

⁵ Nemzetközi szinten is elismert kutatóktól néhány példa erre: FOX, Jonathan – SANDLER, Shmuel (2004): *Bringing Religion into International Relations*. New York: Palgrave Macmillan.; MARS DEN, Lee (2019): *Religion and International Security*. Cambridge: Polity Press.; valamint kutatóintézetek jelenléte, létrejötte, például a római Religion & Security Council (RSC) vagy a Washington D.C.-beli Georgetown Egyetem, Berkley Center for Religion, Peace and World Affairs.

megjelenő teoretikus megállapításokat a gyakorlattal összevetessem, és ezek alapján azokat az elméleti irányvonalakat részesítsem előnyben, amelyek a tapasztalataimmal összhangban álltak.

A témám tárgyalása széleskörű vizsgálódást igényel, de fókusza a vallási elem és a biztonság szisztematikus összekapcsolása. A doktori dolgozatom így különféle (nemzeti biztonsági, védelemtudomány és nemzetbiztonsági stb.) területeket számára lehet releváns, a világ különböző régióinak konfliktusaiból – a teljesség igénye nélkül – merítve példákat, amelyekben a vallási elemet vizsgálom az értekezés megállapításai és iránymutatása alapján vagy között.

KUTATÁSI CÉLKITŰZÉSEK

A disszertáció keretében megvalósuló kutatás célkitűzései:

- A védelemtudományok és a társadalomtudományok, valamint a vallástudomány általam használt kulcsfogalmai közötti definíciós hídépítés, elsősorban a fogalmak pontosítása által.
- A biztonság önálló referens objektumaival (például állam, régiók, intézmények) szembeni kihívások feltárása a vallás vonatkozásában, a vallás és a vallási közösségek biztonságpolitikai relevanciájának igazolása.
- A vallás erőszakkal való kapcsolatának feltárása, és ebből a védelemtudományok számára hasznosítható következtetések levonása.
- A vallás és biztonság területét kutatók tudományos munkái által a vallási elem vizsgálatának relevanciáját és eljárásait (tipológiáit, szóhasználatát, elméleti konstrukcióit) bemutatni. Ennek az elemzések során való jelentőségére rámutatni, valamint ezt összekötni a nemzetközi konfliktusokra való hatásával és a nemzetközi békével való kapcsolatával.

HIPOTÉZISEK

H1: A vallás jelentése, valamint a vallás azon fogalmakkal való összevetése, amelyek azzal redundáns módon vagy átfedésben jelennek meg, nem adekvátnak használtak a biztonsági tanulmányok területén megvalósuló elemzésekben.

H2: A vallás és az állam kapcsolata, szétválasztása, valamint az individuum és a közösség egymásra hatása a vallás sajátos helyzetét jelöli ki a társadalomban, amely meghatározza azt is, hogy milyen hatása van a vallásnak a biztonságot érintő jelenségekre.

H3: A vallás és az erőszak kapcsolata (és az ebből adódó konfliktus) ellentmondásos: a vallás egyszerre oka és okozata utóbbinak. Az erőszak a vallással kapcsolatba lépve átalakul.

H4: A biztonsági tanulmányok és a nemzetbiztonság területén végzett elemzések számára a vallási elem megfelelő használata pontosabb eredményeket és előrejelzéseket ad.

KUTATÁSI MÓDSZEREK

Az átfogó és a téma okán interdiszciplináris jelleg miatt nem egy diszciplína adott módszerét alkalmazom. Módszereim alapja a forrás- és szakirodalomkutatás, majd annak feldolgozása. A szakirodalomból felhasznált elméleteket deduktív, az ezekben található elméletek, tézisek alapján induktív módszerrel tárom fel a témám szempontjából releváns információkat. Heurisztikus módszerrel feltárom a vallás és biztonság legfontosabb elemét – a vallási elemet – az általam vizsgált spektrumból merített mintákon (témákon) keresztül. Az így vizsgált információk mentén integrált értelmezés alapján tárom fel azokat a következtetéseket, amelyeket az egyes elemek esetében induktív módszerrel, szabályszerűségek, illetve meglévő elméletek alapján deduktív módszerrel igazoltam. A megszerzett ismereteket rendszerezem, válogatom, osztályozom, összehasonlítom majd a vizsgált eredményeket összegzem (ehhez alkalmazom az absztrahálást, szintézis megalkotását és a hipotéziseim alkalmazását). Következtetéseket vonok le az összegzések alapján, javaslatokat teszek a kutatási irányok és lehetőségek kapcsán. Induktív módszerrel keresek igazolást hipotéziseimre a szakirodalmi forrásokon túl is, például sajtóelemzés útján, azaz újságcikkek, közösségi médiában megjelenő információk, interjúk (a világhálón vagy saját kapcsolatok által megvalósított mozgóképi, hang és írott sajtóanyagok, esetleírások) alapján elkészített egyedi esetekből, amelyeket bedolgozok a korábban már rendszerezett eredményeimbe, valamint saját szakmai tapasztalataimmal összevetve azokat.

Ebben az értekezésben felhasználok a négykvadráns szemléletet, amely segít feloldani olyan nehézségeket, mint például a fogalmak meghatározásai és használatának folyamán lépnek fel. Ennek a módszernek a szemléltetése az értekezés *1. számú táblázatában* található.⁶ A

---

⁶ A négykvadráns elméletet az integrálszemlélet terjesztette el, azonban a módszer alapja sokkal régebbi. Korábban például már E. F. Schumacher is említ egy nagyon hasonló rendszert 1977-ban kiadott könyvében a *Tévelygők*

szemléletet nem értelmezési keretként, csupán a látókör szélesítéseként használom fel. Maga a szemlélet önmagában is inkább ismeretelméleti kategorizálásnak és tudományfilozófiai kérdésnek tekinthető.⁷

Bár maga az elmélet korábbra visszanyúl, a négykvadráns szemlélet kidolgozója Ken Wilber amerikai filozófus, pszichológus, az integrál elmélet megalkotója. Szerinte legalább négy, tovább már tovább nem redukálható (szubjektív, interszjektív, objektív és interobjektív) perspektíva létezik, amelyeket mindenképpen számításba kell vennünk, amikor a valóság bármely aspektusát meg akarjuk érteni.⁸ Ezért az összes kvadráns azt az egyszerű felismerést fejezi ki, hogy mindent legalább két alapvető oldalról közelíthetünk meg: belső és külső szemszögből és egyes vagy többes számú perspektívából.

Wilhelm Windelband szerint az egyén a *nomotetikus* (természettudományi törvények által meghatározott) világban *ideografikus* (társadalomtudományok által feltárt tények), egyedi módon nyilatkozik meg. Max Weber is említi, hogy introspekció révén az egyén problémáiból, belső világából kell kiindulni. Ez azonban Webernél általános szabályszerűségeket alkot (ideáltípusokat). Peter Winch pedig már arról szól, hogy a társadalmi szabályszerűségek vezérlik az egyéneket.⁹ Így látható, hogy a négy kvadráns segítség lehet a társadalomtudományi vizsgálat során, annak átfogó megközelítésében, amely figyelembe veszi az egyént, a közösséget és azok objektív dimenzióit is.

AZ ELVÉGZETT VIZSGÁLAT TÖMÖR LEÍRÁSA FEJEZETENKÉNT

Az értekezés három fejezetből áll.

Az *első* fejezetben a vallás fogalmát járom körbe. Ennek jelentősége az értekezés alapvető témájából és céljából adódik. A vallás fogalmának definíciós nehézségein túl rámutatok használatának sokféleségére, kiemelve a tudományos használatának lehetőségeit is. A vallás

---

útikalauzában. Legkorábban (ahonnan az integrál szemlélet alapítója Ken Wilber is átvehette az alapfogalmakat) egy 2-3. századi filozófusnál Nágárdzsunánál találhatjuk meg.

⁷ BRYS Zoltán (2018): *Kritikai felvetések Ken Wilber Integrál Pszichológia című kötete kapcsán*. Psychologia Hungarica Caroliensis, 6/2., 34-43.

⁸ Bár lényeges részlet, hogy minden kvadráns (AQAL, All Quadrants, All Levels, Minden kvadráns, minden szint) nemcsak önálló monolit egység, hanem azon belül egy vertikális sávon fejlődési fokokat is megkülönböztet Wilber („Integral Operating System”, „IOS”), ez utóbbit ebben az értekezésben figyelmen kívül hagyom, ugyanakkor jövőbeli kutatási irányként eszköze lehet a mélyebb megértésnek.

⁹ BEVIR, Mark (2007): *Historical Understanding and the Human Sciences*. in Journal of the Philosophy of History, 1/3., 259-270.; MARTIN, Michael (1999): *Verstehen: The Uses of Understanding in Social Science*. New Brunswick: Transaction Publishing.

fogalmát összevetem más fogalmakkal, különösen azokkal, amelyekkel a hadtudományi (valamint más releváns, például biztonságpolitikai) tanulmányok utalnak rá. Ezen utóbbi fogalmaktól elválasztom vagy a pontosabb használatukra teszek javaslatot, illetve bizonyítom a leírt módon való használat helyességét vagy helytelenségét. A fejezet következtetései előtt leírom és pontosítom az értekezés vallás és biztonság kapcsolata fogalmi használatának sajátosságait, valamint ajánlást teszek ezek adekvát használatára.

A *második* fejezetben a vallás és a védelem társadalomtudományi szemmel történő elemzését végzem el. A vallás szociológiai megközelítését elsősorban a valláskritikára, különösen a szekularizációs folyamatra (és tézisére) fókuszálom, mivel ennek hatása nagyban hatott a vallás és biztonság területén kutatók megfigyeléseire, módszertanukra, elemzéseikre. Ahhoz, hogy a szekularizációt ne csak mint elméletet lehessen bemutatni, hanem láthatóvá váljon az egyes államok kapcsán ennek egyfajta megvalósulása, vagyis az országok kapcsolata a vallással, ezért az állam és az egyház (vallás) szétválasztását és ezen két elem kapcsolatát is feltárom. Ez nemcsak a vallás és biztonságot érintő kutatásoknak ad kiindulási és elméleti alapot, hanem számos magyarázattal is szolgál az elemzések módszertanának megértéséhez, amelyet példákkal is alátámasztok. A szétválasztás következtében kialakult jogi koncepciók, különösen a vallásgyakorlás lehetőségei és vallásszabadság elemzése által elsősorban a haderőben való megjelenését mutatom be, ezáltal is segítve a katonai dimenziók és a vallás napjainkban meglévő kapcsolatát, amely mögött az állam és a politika meghatározó tényezők. A záró alfejezetben a vallás és biztonság pszichét érintő dimenziójának mára feltárt legfontosabb jellemzőit ismertetem, amely a társadalmi (döntéshozó elit) és a terrorcselekményeket elkövetők kapcsán döntő tényező vallási dimenziókat figyelembe véve.

A *harmadik* fejezetben a vallás és a biztonság kapcsolatát vizsgálom, különös tekintettel a biztonsági tanulmányokra. A biztonság jelentésének tisztázása után az alfejezetekben végigveszem az ismertebb biztonságpolitikai iskolákat, megmutatva, hogy milyen jelentésben, mértékben és minőségben használják azok a vallási elemet. A biztonságpolitikai vizsgálat számára is lényeges politikai dokumentumok közül többet elemzek és bizonyítom, hogy ezek is tartalmazzák az általam vizsgált vallási elemet, ugyanakkor rámutatok arra is, hogy miért lenne indokolt (a jelenlegitől eltérő módon) ennek rendszerezett és adekvát használata. Számos kutató gondolatát idézve, ezek alapján pontosítom a vallás és biztonság összefüggéseit figyelembe vevő kutatások lehetőségeit. A nemzetközi politika szemszögéből is rámutatok arra, hogy a vallás milyen minőségben jelenik meg vizsgálati elemként, valamint minek a következménye lett az, hogy újra hangsúlyosként kezelik a kutatásokban. Számos

biztonságpolitikus, nemzetközi szakértő, politológus koncepcióját idézem, amelyek hozzásegítenek a vallási elem elemzések során történő megfelelő használatához. Ezek önmagukban nem alkotnak rendszert, mivel – ahogyan több szerző is megjegyzi – a vallás és a biztonság közös kutatása még nincs abban a fázisban, hogy megszilárdult elméletek alapján lehetne vizsgálni azt. Azon kutatók, akik valamely elméletet használják kutatásuk során, más diszciplína módszertanát vagy onnan vett elméletet használnak fel. Ez az értekezés azonban egy önálló elméleti keret kialakulása előtti fázishoz járul hozzá éppen ezen kutatók által rámutatva a lehetséges irányokra, elvégzi azokat a pontosításokat, amelyekre szükség van egy vagy több jövőbeni elmélet megalkotásához.

Ehhez kapcsolódóan mutatom be a vallás és az erőszak kapcsolatát, valamint a vallásokon belüli és vallások közötti, valamint a vallási elemmel rendelkező konfliktusok során eme kapcsolat sajátos vonásait, fegyveres konfliktusokat befolyásoló, azokra ható jellemzőiket. A valláson belüli és vallások közötti konfliktusok meghatározásának pontosításához tipológiát ajánlok, alátámasztva mindezeket a szakirodalomban meglévő megállapításokkal, valamint illusztrálom is egy-egy példával. Mivel az értekezés a vallási elem jelentőségének felmutatását tűzte ki célul a biztonságpolitikai és hadtudományi elemzésekben, valamint ezen kutatások számára kíván alapvetéseket tenni, ezért a hangsúly a konfliktusok és az ezeket megelőző tényezők koncepcionalitásán van, ugyanakkor kitérek egy alfejezetig arra is, hogy a béke céljának eléréséhez a vallási tényezőnek figyelembevétele is szükséges. A második és harmadik fejezetben felmerült koncepciók egyik pragmatikus, különösen a jogi szemlélet következtében kialakult sajátos metszéspontjában létező vallás és haderő metszéspontján létrehozott katonalelkészeti intézménye kerül bemutatása, amelynek a szakirodalomban eddig még fel nem tárt részleteire, következményeire is kitérek. Ezek a következmények egy fegyveres konfliktus esetén meghatározó tényezőket jelenthetnek, akár elméleti biztonságpolitikai szempontból, akár a katonai siker elérése érdekében.

ÖSSZEGZETT KÖVETKEZTETÉSEK

Az értekezés célkitűzése, hogy a hadtudomány és a biztonsági tanulmányok területén a vallás és biztonság kapcsolatát figyelembe vevő kutatások számára nyújtson fogódzópontokat, vagyis koncepciókat, fogalmakat tisztázzon, valamint a meglévő kutatásokat számba véve bizonyítsa a vallási elem hatását a konfliktusokban és a biztonság egyéb területein is, valamint ezek által hozzásegítsen jövőbeni elméletek kialakításához. Ehhez megtettem a szükséges definíciós leírásokat, elhatárolásokat, a konfliktusok háttérében lévő államok szerepének jelentősége miatt

az állam és vallás kapcsolatának elemzését. Ez utóbbiból származó és az értekezés témája szempontjából jelentős jelenségeket, mint például a szekularizmus vagy az állam és egyház (vallás) szétválasztását, a vallásszabadság jelentőségét, és különösen ezek haderőkre és általa biztonságra való hatását vizsgáltam.

Ezek figyelembevételével a biztonsági tanulmányok számára is releváns vallási elem sajátos az állam-politika viszonyában megjelenő szerepét mutattam be az erőszak és a hozzá köthető koncepciókra építve, különösen a vallás és erőszak kapcsán születettre.

ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

1. A vallás fogalmát összevetettem más, a biztonsági tanulmányokban felmerülő fogalmakkal, amelyek elhatárolását hadtudományi munkában eddig nem tették meg a hazai szakirodalomban.
2. Saját, valamint már létező tipológiák összevetésével, javaslatával és kritikájával a vallás és biztonság számára irányadó és alapvető fogalomtisztázást és koncepcióajánlást végeztem el, interdiszciplinárisan elsőként. A szekularizáció mint társadalmi folyamat, valamint az egyház és az állam szétválasztása mint politikai folyamat jelentős hatást gyakoroltak a vallás fogalmára és a vallási elemek szerepére és jelentőségére a politikában és később a biztonsági tanulmányok területén végzett elemzésekben, jelentőségének látszólagos csökkenését okozva. A vallás és a társadalom, valamint a politika kapcsolatában tipológiák bemutatása mentén mindazonáltal bizonyítottam, hogy a vallás vizsgálata az általam meghatározott mintázatot követve pontosabb megértést (megkülönböztetést) és hatékonyabb elemzést tesz lehetővé.
3. Az erőszak és a vallás kapcsolatát vizsgálva igazoltam, hogy a kettő között nem közvetlen, egyenesarányú a kapcsolat, de egymásra való hatásuk alapvetően határozza meg egyes fegyveres konfliktusok vagy biztonságot érintő események jellegét. Az erőszak vallási hátterét vizsgálva – René Girard mimetikus elméletére alapozva – igazoltam, hogy egyes konfliktustípusok, például a népirtás vagy egyes vallási csoportok üldöztetése mimetikus jellegűekké váltak, vagyis a vallás régi szerepét éppen annak üldözése váltotta fel.
4. Kidolgoztam a vallási hatásmátrix fogalmát, amely igazolja a wilsoni relációs dialogizmus koncepcióját és segít a biztonsági környezet komplexitásának tudományos feldolgozásában. A realista, liberális, konstruktivista iskolák vallási dimenziójának vizsgálatával rámutattam a kutatások szekularizációból adódó elégtelenségeire,

hiányaira. Ezzel egyúttal megmagyaráztam, hogy miért nincs igazán vallási jellegű biztonságpolitikai iskola, bár ezek megalkotóira nagyban hatottak vallási doktrínák, világnézetek. Ezen iskolák azonban felhasználhatják azokat a koncepciókat, amelyeket az eddigi kutatások teremtettek meg, amelyeket kritikus vizsgálat után az értekezésben is megjeleníték.

A KUTATÁSI ÉS TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK GYAKORLATI FELHASZNÁLHATÓSÁGA, AJÁNLÁSOK

A kutatási célkitűzésekkel összhangban elkészített értekezés és az abban található eredmények megítélésem szerint az alábbi területeken használhatóak fel:

- Az oktatásban a Nemzeti Közszolgálati Egyetem hadtudományi, valamint a nemzetközi biztonság- és védelempolitikai és nemzetközi tanulmányok szakokon tanulók számára, valamint számos más nem graduális képzésen, például a radikalizmus és vallási szélsőségesség szakirányú továbbképzési szakon.
- A katonai, rendvédelmi, nemzetbiztonsági területen számos képzés számára nyújthat kiigazodási pontot, beleértve – és kiemelve – a Tábori Lelkészi Szolgálatokat, a CIMIC-et és a felderítést.
- Nemzetközi szervezetek, akár humanitárius, akár biztonsági, akár védelmi jellegű szakmai elemzései, így például a vallási elemzéssel foglalkozó, a NATO kötelékében egyéni beosztásban szolgáló katonák számára jelent hasznosítható segítséget munkájukhoz.
- Több szakpolitika (például biztonságpolitika, védelempolitika, egyházpolitika) és a diplomácia számára új, alkalmazandó irányvonalakat tár fel, amit alkalmazni lehet a gyakorlati képzéseken és elméleti felkészítéseken, valamint a döntéselőkészítésben.
- Ezenkívül a releváns kutatóintézetek számára is ötletadó lehet néhány kutatási irány meghatározása kapcsán. Az alkalmazott kutatásban főleg a vallás és biztonságot kutatók számára, de minden más kutatás meríthet belőle, akik érintik a vallás és biztonság keresztmetszetét.

A SZERZŐ A TÉMÁBAN EDDIG MEGJELENT PUBLIKÁCIÓI

Markovics Milán Mór (2023): *A vallás és a biztonság kapcsolatáról*. In: Honvédségi Szemle, 151/1., 150-153.

Markovics Milán Mór (2022): *Vérző lábnyom. Háborúk a világban*. In: Vigília, 2022/10., 849-853.

Markovics Milán Mór (2022): *A migráció és a vallás néhány katonai és nemzetbiztonsági szempontja*. In: Felderítő Szemle, 21/1., 101-121.

Markovics Milán Mór (2021): *A vallási szélsőségek alapvető fogalmainak vizsgálata*. In: Szelei Ildikó (szerk.): *A hadtudomány és a 21. század 2021*. Budapest: Doktoranduszok Országos Szövetsége (DOSZ), Colorcom Media Kft. 193-194.

Markovics Milán Mór (2020): *The Possible Roles of (Hungarian) Military Chaplains in Defence of Christians*. In: Ujházi Lóránd – Boér Zoltán – Kaló József – Petruska Ferenc: (szerk.): *Budapest Report on Christian Persecution 2020*. Vác: Mondat Kft. 351-361.

Markovics Milán Mór (2021): *The importance of defining concepts related to religious extremism and its consequences for state security*. In: Lenka, Čadová, Lenka – Havlík, Tomáš – Kolečková, Veronika – Heřman, Ondřej (szerk.): *New Approaches to State Security Assurance : 15th Annual Doctoral Conference proceedings*. Brno: Faculty of Military Leadership University of Brno. 147-153.

Markovics Milán Mór (2020): *A Bengáli-öböl menti országok vallási biztonsága vallás-nacionalista ideológia erősödése tükrében*. In: Felderítő Szemle, 19/3., 148-178.

Markovics Milán Mór (2020): *Srí Lanka és Mianmar összehasonlítása vallásbiztonsági szempontok alapján*. In: Pohl Árpád (szerk.) *Biztonság és honvédelem: Fenntartható biztonság és társadalmi környezet tanulmányok 2*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó. 1199-1211.

Markovics Milán Mór (2020): *A Srí Lanka-i biztonságot veszélyeztető tényezők és a buddhizmus kapcsolatának vizsgálata*. In: Baráth Noémi Emőke – Pató Viktória Lilla (szerk.): *A haza szolgálatában : Konferenciakötet 2019*. Budapest, : Doktoranduszok Országos Szövetsége. 45-55.

Markovics Milán Mór (2019): *Vallásszabadság a Magyar Honvédségben*. In: Kozma Klementina (szerk.): *A hadtudomány és a XXI. század*. Budapest: Doktoranduszok Országos Szövetsége, Hadtudományi Osztály. 228-245.

Markovics, Milán Mór (2019): *A radikális vallási és ideológiai alapú terrorizmussal foglalkozó írások változékony jelentésű szavainak vizsgálata*. In: Theologiai Szemle, 62/2., 82-86.

Markovics, Milán Mór (2018): *Egyházi személyek meghatározó és kiaknázatlan jelenléte a hadseregekben, különös tekintettel az iszlám hitű tábori imámokra*. In: *Hadtudományi Szemle*, 11/2.,191-202.

A DOKTORI ÉRTEKEZÉS BENYÚJTÓJÁNAK SZAKMAI-TUDOMÁNYOS ÉLETRAJZA

Markovics Milán Mór 1980-ban született Bonyhádon. Középiskolai tanulmányai a Perczel Mór Közgazdaságtani Szakközépiskolához, valamint a Petőfi Sándor Evangélikus Gimnáziumhoz kötik. Felsőoktatási tanulmányait 1999-ben kezdte meg a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskolán, ahol a hatéves képzés (kettő filozófia, négy teológia) végén katolikus teológus végzettséget szerzett. Ezután 2006-tól a Pécsi Tudományegyetem Általános Orvosi Karán folytatott tanulmányokat, majd 2008-tól a Semmelweis Egyetem Egészségügyi Közszolgálati Kar Mentálhigiéné Intézet hároméves kórházi lelkigondozói posztgraduális szakvégzettséget szerezte meg. 2014-től a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Kánonjogi Intézetének hároméves katolikus kánonjogász szakán tanult, ahol MA végzettségéhez jutott.

Az NKE Hadtudományi Doktori Iskolájának 2018 óta doktorandusz hallgatója. A képzés alatt számos hazai és nemzetközi konferencia résztvevője, előadója, többnek szervezője is volt.

A kutatásához több szakmai és tanulmányutat tett, így például az Amerikai Egyesült Államokban a Georgetown Egyetemen, a Religious Freedom Institute és a Roman Catholic Archdiocese for the Military Services-nél, illetve a németországi Katolische Militärseelsorge, Bundeswehr keretein belül.

Tagja a Magyar Hadtudományi Társaság Civil-Katonai Kapcsolatok Szakosztályának, valamint a Doktoranduszok Országos Szövetsége Hadtudományi Tagozatának.

Szakmai munkáját az Eötvös József Kutatóközpont Vallás és Társadalom kutatóintézet etikai szekciójának vezetőjeként, tudományos segédmunkatársként végzi. A kutatáshoz szorosan köthető a 2010-től a doktori iskolában az értekezés befejezéséig végzett munkája is a Honvédelmi Minisztérium Táborigyelmeztető Szolgálat keretén belül, amely során négy külszolgálatot is teljesített, ezalatt számos iszlám, ortodox, valamint katolikus vallási vezetővel tárgyalt, valamint a műveleti területen szolgáló lelkészekkel folytatott szakmai beszélgetéseket, szervezett a katonai és vallási világ metszéspontjában előadásokat. Ehhez a munkához kapcsolódott a vallás és a haderő kapcsolatának számos nemzeti és nemzetközi konferenciája is. 2023 szeptembertől – oktatói feladatkörben – az NKE Hadtudományi- és Honvédtisztképző Kar, Hadtörténelmi, Filozófiai és Kultúrtörténelmi Tanszék keretén belül kiemelt főtitkársági, egyetemi tanársegédi pozícióban oktat főként katonaeitikai tárgyakat.

Német felsőfokú és angol középfokú nyelvvizsgákkal, valamint latin belső egyetemi vizsgával és alapszintű arab nyelvismerettel rendelkezik.

A Magyar Tudományos Művek Tárában a szerző 25 elemet jegyez.